

„UNIVERSITATEA „BABEȘ – BOLYAI” CLUJ - NAPOCA
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISIDOR TODORAN”

LEGEA DUHOVNICEASCĂ LA SFÂNTUL MARCU ASCETUL – CALEA
ÎMPĂRĂTEASCĂ SPRE O VIAȚĂ MORALĂ

-Rezumat-

Coordonator de doctorat:

Pr. prof. univ. dr. Ștefan Iloaie

Doctorand:

Pr. Petru-Adrian Ostaș

CLUJ - NAPOCA

2025

CUPRINS

INTRODUCERE.....	5
1. Motivația alegerii temei.....	7
2. Stadiul cercetării temei.....	10
3. Obiectivele cercetării.....	11
4. Metodologia cercetării.....	15
CAPITOLUL 1. PERSOANA SFÂNTULUI MARCU ASCETUL – CONTEXT ISTORIC ȘI TEOLOGIC.....	18
1.1. Identificarea perioadei în care a trăit prin dovezile interne din opera sa.....	19
1.1.1 Referințe istorice și doctrinare care indică perioada în care trăit.....	22
1.1.2. Indicii din tradiția monastică.....	33
1.2. Identificarea dovezilor externe relaționate cu opera sa.....	36
1.2.1. Relația cu scriitorii de limbă siriacă.....	37
1.2.2. Relația cu scriitorii de limbă greacă.....	39
1.3. Prezența operei sale în scrierile posterioare ale spiritualității creștine.....	41
1.3.1. Influența scrierilor sale asupra spiritualității occidentale.....	43
1.3.2. Influența scrierilor sale asupra spiritualității răsăritene.....	49
1.4. Sfântul Marcu, ascet după chipul lui Melchisedec.....	52
1.5. Concluzii.....	59
CAPITOLUL 2. CONCEPTUL DE <i>LEGE DUHOVNICEASCĂ</i> LA SFÂNTUL MARCU ASCETUL.....	62
2.1. Relevanța legii duhovnicești în spiritualitatea creștină.....	62
2.1.1. Unitatea dintre tratatul <i>Despre legea duhovnicească</i> și <i>Despre cei ce-și închipuie că se îndreptățesc din fapte</i>	64
2.1.2. Caracteristicile literare ale tratatului <i>Despre Legea Duhovnicească</i>	67

2.2. Ce este legea duhovnicească în teologia Sfântului Marcu Ascetul.....	69
2.2.1. Legea duhovnicească în învățătura de credință ortodoxă.....	75
2.2.2. Fundamentele biblice ale legii duhovnicești.....	78
2.3. Legea Duhovnicească și dinamica harului.....	84
2.3.1. Raportul dintre harul dumnezeiesc și faptele omului în procesul mântuirii.....	86
2.4. Concluzii.....	88
CAPITOLUL 3. LEGEA DUHOVNICEASCĂ ȘI LUPTA ÎMPOTRIVA	
PATIMILOR.....	91
3.1. Patimile și efectele sale asupra sufletului.....	92
3.1.1. Relevanța gândurilor în lupta împotriva patimilor.....	94
3.1.2. Nașterea patimilor și dezhădăcinarea acestora prin rugăciune.....	97
3.2. Pocăința și restaurarea prin har.....	103
3.2.1. Însemnătatea pocăinței autentice în înțelegerea legii duhovnicești.....	105
3.2.2. Însemnătatea poruncilor în procesul de pocăință.....	108
3.3. Conceptul de <i>virtute</i> în viziunea Sfântului Marcu Ascetul.....	111
3.3.1. Virtuțile ca arme împotriva patimilor.....	114
3.4. Concluzii.....	117
CAPITOLUL 4. RESTAURAREA OMULUI CĂZUT PRIN ÎNȚELEGEREA	
LUCRĂRII LEGII DUHOVNICEȘTI.....	119
4.1. Legea duhovnicească înscrisă pe tablele inimii.....	119
4.1.1. Rolul providenței divine în viața credincioșilor.....	122
4.1.2. Modul în care Dumnezeu îngăduie ispitele pentru creșterea duhovnicească...	123
4.2. Scopul și lucrarea legii duhovnicești în viața omului.....	126
4.2.1. Importanța înțelegerii suferinței și a durerii în viziunea Sfântului Marcu.....	129
4.2.2. Înțelegerea legii duhovnicești ca mijloc de apropiere între om și Dumnezeu.	134
4.3. Înțelepciunea dumnezeiască în refacerea omului căzut.....	137
4.3.1. Legea duhovnicească - reașezarea omului pe calea firească.....	139

4.4. Concluzii.....	141
CAPITOLUL 5. RELEVANȚA LEGII DUHOVNICEȘTI ÎN SPIRITUALITATEA CONTEMPORANĂ.....	144
5.1. Actualitatea principiilor legii duhovnicești în viața creștinului de astăzi.....	144
5.1.1. Rolul rugăciunii în tămăduirea omului contemporan.....	147
5.1.2. Legea duhovnicească – cheia restaurării omului căzut.....	149
5.2. Libertatea legii duhovnicești în viața omului contemporan.....	151
5.2.1. Înțelegerea legii duhovnicești ca mijloc de apropiere de Dumnezeu în contextul lumii de astăzi.....	155
5.2.2. Liturghia interioară în viziunea Sfântului Marcu Ascetul.....	157
5.3 Legea duhovnicească – calea spre sfințire a omului contemporan.....	160
5.3.1. Actualitatea învățăturilor Sfântului Marcu Ascetul.....	162
5.4. Concluzii.....	163
CONCLUZII.....	166
BIBLIOGRAFIE.....	173

În contextul societății contemporane marcate de confuzie morală, relativism axiologic și desacralizare a valorilor tradiționale, se resimte acut nevoia unei reîntoarceri la izvoarele spiritualității creștine autentice. În acest context, scrierile patristice capătă o actualitate profundă, devenind astfel repere ferme pentru recalibrarea vieții morale și duhovnicești din societatea contemporană. Astfel, printre marile figuri ale spiritualității răsăritene, Sfântul Marcu Ascetul se remarcă printr-o gândire teologică echilibrată, profund ancorată în revelația scripturistică, și în experiența personală a unei vieți trăite într-o continuă nevoință ascetică, oferind în acest sens o viziune coerentă asupra luptei duhovnicești și a dinamicii transformării interioare a persoanei umane.

Lucrarea de față are astfel în vedere o analiză sistematică a conceptului de „lege duhovnicească”, așa cum este prezentată în scrierile Sfântului Marcu Ascetul, precum și o evidențiere a modului în care aceasta constituie „calea împărătească”, spre o viață morală deplin întemeiată pe sinergia dintre voința umană și harul dumnezeiesc. În acest sens, alegerea temei *Legea Duhovnicească la Sfântul Marcu Ascetul – calea împărătească spre o viață morală*, este justificată pentru importanța sa ascetică, teologică și duhovnicească, precum și pentru actualitatea principiilor ei în viața spirituală de zi cu zi. Totodată, tema oferă un cadru profund de cercetare asupra relației dintre om și Dumnezeu, a impactului faptelor personale asupra sufletului precum și a luptei duhovnicești în contextul spiritualității creștine. De aceea, în această teză a fost analizat conceptul de lege duhovnicească în viziunea Sfântului Marcu Ascetul cu accent pe implicațiile sale ascetice, teologice și spirituale. Studiarea în profunzime a conceptului de „lege duhovnicească” la Sfântul Marcu Ascetul este esențială pentru înțelegerea modului în care se desfășoară viața duhovnicească a omului în raport cu anumite principii spirituale imuabile care reglementează raportul dintre păcat, pocăință și har în încercările din viața de zi cu zi, îngăduite de Dumnezeu. Prin urmare, unul dintre aspectele centrale ale gândirii Sfântului Marcu Ascetul este tocmai faptul că nimic nu este întâmplător în viața creștină, lucru care caută să-l explice în scrierile sale, afirmând că orice păcat atrage inevitabil o consecință, iar la rândul ei, orice faptă bună deschide calea harică spre centrul ființei umane.

Tema acestei cercetări, *Legea duhovnicească la Sfântul Marcu Ascetul – calea împărătească spre o viață morală*, reprezintă o continuare a lucrării mele de licență, intitulată, *Legea duhovnicească la Sfântul Marcu Ascetul – pricină a toată întâmplarea este gândul fiecăruia*, care viza aprofundarea înțelesului legii duhovnicești despre care

vorbește unul dintre cei mai influenți Părinți ai Bisericii Răsăritene, și anume Sfântul Marcu Ascetul. Întrucât această temă este de o bogăție inestimabilă și inepuizabilă din pricina însăși a complexității vieții omenești, care se derulează într-o perpetuă schimbare și mișcare, purtându-l pe om într-o realitate mereu nouă și creatoare, am considerat interesantă aprofundarea acestei teme printr-o lucrare cu caracter științific care să fie capabilă, măcar în parte, să dea un răspuns la zbuciumul omului contemporan.

În acest sens, motivația principală pentru abordarea acestei cercetări doctorale a presupus creionarea legăturii care există între cele mai adânci și mai tainice mișcări ale sufletului omenesc și repercusiunile acestor mișcări lăuntrice în răspunsul lor la neînțeleasa lucrare a lui Dumnezeu în viața omului și în lume. Adesea omului contemporan îi este tot mai dificil să înțeleagă descoperirea Evanghelică care spune că „Dumnezeu dragoste este” (1 In 4, 8), și realitatea dureroasă a lumii în care trăiește și care o observă cu ochii săi trupești lipsiți de înțelegere. Astfel, tema aleasă pentru această cercetare este una de mare actualitate în contextul lumii contemporane, care mai mult ca oricând, se vede stăpânită de o degradare fizică și morală, tocmai din pricina greutății de a se învoi cu faptul că Dumnezeu lucrează atât în viața omenească, cât și în lume, prin anumite legi care sunt absolut imuabile și care, dacă omul le încalcă fără să ia aminte, va fi nevoit să suporte anumite consecințe.

În mediul teologic românesc această temă nu a fost până acum caracterizată de un interes major pentru cercetătorii români, motiv pentru care cercetările asupra temei „legii duhovnicești” la Sfântul Marcu Ascetul, rămân fragmentare și insuficient dezvoltate, deși există referințe sporadice despre învățăturile Sfântului Marcu în cadrul unor lucrări generale despre spiritualitatea ortodoxă ce țin despre conceptul de „lege duhovnicească”. O analiză a literaturii teologice românești arată că studiile asupra tratatului „*Despre legea duhovnicească*” la Sfântul Marcu Ascetul sunt rare și se sprijină în principal pe o exegeză biblică, fără o abordare sistematică a conceptului de „lege duhovnicească”. Însă în ceea ce privește studiile internaționale, se poate constata faptul că ele se concentrează pe mai multe direcții care presupun în special dezbaterile teologice despre har și fapte bune, personalitatea Sfântului Marcu Ascetul, tematica pocăinței, și tratatele sale dogmatice. Ceea ce, de asemenea, se poate observa este faptul că, în ultimele secole scrierile Sfântului Marcu au început să capteze un interes tot mare din partea lumii academice, atât în rândul teologilor catolici, cât și a celor protestanți, legate în principal de o preocupare în ceea ce privește tradiția ascetică și spiritualitatea patristică răsăriteană. În acest sens, se poate

observa că cercetarea studiilor despre Sfântul Marcu Ascetul este una destul de vastă și interdisciplinară, în ultimele decenii crescând interesul pentru aplicabilitatea modernă a învățăturilor sale.

Deși există o serie de studii despre spiritualitatea Sfântului Marcu Ascetul, abordarea sa asupra legii duhovnicești este un subiect care încă nu a fost tratat într-un mod detaliat în spațiul teologic românesc. De aceea, unul din obiectivele propuse în această cercetare a presupus umplerea tocmai acestui gol și oferirea unei contribuții valoroase în privința înțelegerii modului în care legea duhovnicească guvernează viața morală a omului. Căci, într-o lume în care oamenii se confruntă cu numeroase dileme morale și își pierd reperele spirituale, tocmai legea duhovnicească poate să ofere un ghid concret pentru discernerea dintre bine și rău, în îmbunătățirea vieții duhovnicești. În acest sens, studierea acestei teme, consider că a adus răspunsuri și clarificări atât pentru lumea teologică, cât și pentru orice credincios preocupat de viața duhovnicească, întrucât în viziunea Sfântului Marcu Ascetul, teologia nu este doar o știință pur teoretică, ci este o experiență vie.

Lucrarea de față a urmărit în acest sens analizarea și aprofundarea într-un mod sistematic și aplicat a conceptului de „lege duhovnicească” în gândirea teologică a unuia dintre cei mai influenți Părinți filocalici ai secolului al V-lea, și anume, a Sfântului Marcu Ascetul. Astfel, primul capitol al acestei cercetări doctorale a fost dedicat vieții Sfântului Marcu Ascetul, care a urmărit contextualizarea istorică, eclezială, și duhovnicească a uneia dintre cele mai semnificative fețe ale monahismului și ale teologiei ascetice din perioada patristică a secolului al V-lea. Deși datele biografice despre Sfântul Marcu Ascetul sunt relativ puține și uneori chiar incerte, s-au evidențiat o serie de aspecte definitorii care au permis o reconstrucție coerentă a personalității sale, precum și a influenței pe care a exercitat-o asupra gândirii teologice și a vieții duhovnicești din Răsăritul creștin.

În ceea ce privește al doilea capitol, printr-o abordare interdisciplinară, teologică și patristică, cercetarea de față, pe lângă încadrarea identității Sfântului Marcu Ascetul, a vizat redescoperirea valențelor morale, duhovnicești și terapeutice ale legii duhovnicești, în vederea recalibrării unui model de viață morală autentică, în contextul societății contemporane. Lucrarea evidențiază faptul că, spre deosebire de o viață morală exterioară, legalistă, legea duhovnicească presupune transfigurarea ființei umane din interior, printr-o relație vie cu Hristos. În acest sens, cercetarea de față a evidențiat cu claritate actualitatea și profunzimea teologică a conceptului de „lege duhovnicească” în gândirea Sfântului

Marcu Ascetul, demonstrând faptul că, aceasta constituie o „cale împăratească” spre o viață morală, vie și integratoare.

În capitolul trei, prezenta lucrare aduce o serie de contribuții teoretice și aplicative în domeniul teologiei patristice și al spiritualității ortodoxe prin valorificarea unei teme esențiale din opera Sfântului Marcu Ascetul și anume „legea duhovnicească”, printr-o abordare sistematică, integratoare și contextualizată. Lucrarea oferă, în acest sens, o lectură teologică coerentă și unitară a noțiunii de „lege duhovnicească”, extrăgând sensul ei cel mai profund din scrierile Sfântului Marcu și demonstrând că aceasta nu este o normă exterioară, ci o prezență vie a harului în sufletul persoanei umane. Astfel, unul din aspectele centrale ale cercetării de față a fost prezentarea legii duhovnicești, așa cum este definită de Sfântul Marcu Ascetul în scrierile sale. În acest sens, ea nu reprezintă o normă impusă persoanei umane din exterior, ci este o lucrare interioară a harului, înscrisă în inima omului prin Botez, care luminează și călăuzește întreaga viață a omului spre împlinirea poruncilor evanghelice. În centrul viziunii teologiei Sfântului Marcu se află principiul sinergiei dintre harul dumnezeiesc și faptele bune, în care persoana umană nu se poate mântui exclusiv prin faptele sale, dar nici harul nu lucrează fără participarea liberă și responsabilă a acestuia. Această concepție a Sfântului Marcu plasează astfel legea duhovnicească în centrul unei antropologii teologice care respectă libertatea umană și afirmă totodată necesitatea harului ca element esențial al transformării lăuntrice.

În al patrulea capitol, un element esențial identificat în cercetarea doctorală este dimensiunea pedagogică a încercărilor, unde, potrivit Sfântului Marcu Ascetul, ispitele și necazurile devin ocazii ideale de auto-cunoaștere și oglindire a stării duhovnicești reale a persoanei umane. Sfântul Marcu Ascetul subliniază faptul că refacerea omului căzut din pricina păcatului este posibilă doar printr-o înțelegere corectă a legii duhovnicești, cât și printr-o viață trăită conform cu aceasta. Sfântul Marcu explică modul în care omul căzut în păcat poate redobândi harul lui Dumnezeu prin ascultarea de voia divină. Legea duhovnicească este astfel în concepția sa un principiu al dreptății divine care rânduiește viața omului în funcție de faptele sale, nefiind nimic întâmplător în existența umană, ci toate încercările, bucuriile și suferințele fiind îngăduite de Dumnezeu spre îndreptarea omului. Prin urmare, prin întâmplările vieții, persoana umană poate să ajungă să înțeleagă adevărata sa condiție și să caute tămăduire spirituală prin ascultarea de legea duhovnicească. Armonizarea voii omenești cu voința divină este esențială în acest proces, fiind considerată începutul lucrării mântuitoare asupra sufletului uman, astfel încât

adevărata înțelegere a căderii omului, precum și a posibilității sale de restaurare, vine dintr-o profundă conștientizare a lucrării legii duhovnicești. În contrast cu o epocă în care morala este adesea redusă la un set de norme exterioare sau la simple coduri comportamentale, Sfântul Marcu propune o „cale împărătească”, plină de discernământ, echilibrată și profund duhovnicească, care leagă porunca evanghelică de transformarea lăuntrică a inimii omului.

În capitolul cinci, în contextul teologic actual, dominat de fragmentare spirituală și crize identitare, învățătura Sfântului Marcu se dovedește a fi o resursă filocalică deosebit de valoroasă. Ea oferă astfel repere ferme pentru reînnoirea vieții omului contemporan, nu prin impunerea unei moralități străine de persoana umană, ci prin activarea unei conștiințe duhovnicești vii și lucide. Sfântul Marcu subliniază de asemenea în mod constant în scrierile sale, necesitatea ca omul să trăiască sub auspiciul „legii libertății” lui Hristos. În acest sens, înțelegerea legii duhovnicești ca mijloc de apropiere de Dumnezeu în contextul lumii de astăzi este de asemenea o temă interesantă în care creștinul de astăzi este chemat să redescopere dimensiunea spirituală a existenței sale și să trăiască în conformitate cu legea sădită de Hristos în inima sa. Prin urmare, legea duhovnicească nu este o constrângere, ci mai degrabă o cale spre libertatea adevărată în Hristos, despre care vorbește și Sfântul Apostol Petru care spune: „trăiți ca și oameni liberi, dar nu ca și cum ați avea libertatea drept acoperământ al răutății, ci ca și robi ai lui Dumnezeu”(1 Petru 2, 16). Referindu-se la conceptul de libertate duhovnicească, Sfântul Marcu insistă asupra efortului ființei umane de a nu se lăsa robită de patimi, care conduc ființa umană spre egoism și închiderea în sine, ci de necesitatea efortului uman de colaborare cu lucrarea Duhului Sfânt. Astfel, harul dumnezeiesc, departe de a ne robi libertatea, ne asistă în procesul de eliberare a ființei noastre, dar libertatea colaborării noastre cu harul dumnezeiesc este condiționată de ascultarea de Dumnezeu prin împlinirea poruncilor.

Concluzionând, putem spune faptul că, într-o lume marcată de instabilitate morală, de individualism și de superficialitate, actualitatea mesajului Sfântului Marcu Ascetul pentru omul contemporan este esențială. Calea împărătească propusă de Sfântul Marcu este, în esență, o cale a echilibrului între har și efort, între smerenie și discernământ, între acțiune și contemplație. Ea răspunde nevoii omului contemporan de a regăsi sens, stabilitate interioară și comuniune cu Dumnezeu, într-o lume dominată de superficialitate și relativism moral. Legea duhovnicească este astfel, unul din fundamentele vieții duhovnicești și esența pedagogiei dumnezeiești, prin care „persoana umană învață să-L

cunoască pe Dumnezeu, nu printr-un act intelectual, ci printr-o experiență directă”. Această lege înscrisă în inima omului și activă printr-o viață în acord cu poruncile dumnezeiești, reprezintă astfel un set de principii divine care ghidează omul pe calea mântuirii și a cunoașterii lui Dumnezeu.

Cercetarea de față aduce astfel, o contribuție esențială pentru teologia românească, în principal prin faptul că oferă una dintre puținele analize academice, dedicată într-un mod sistematic învățăturii Sfântului Marcu Ascetul cu privire la legea duhovnicească, umplând un vid bibliografic, și constituind un material de referință pentru teologia patristică și morală. Lucrarea reușește să umple un gol bibliografic important, oferind un model de lectură patristică și morală, aplicabilă nu doar în sfera academică, ci și în pastorație, educație religioasă și viața monastică, punând în lumină faptul că învățătura despre legea duhovnicească nu aparține doar trecutului, ci constituie o temelie solidă pentru o viață morală echilibrată, profund ancorată în tradiția răsăriteană și plină de viață în Hristos.

Teza reușește să transforme o temă ascetică clasică într-un model dinamic și viu de moralitate ortodoxă, în care propune o cale împărătească, nu doar între extremele vieții morale, ci și între teologia dogmatică și trăirea practică și între conținutul poruncii și lucrarea harului.

În concluzie, legea duhovnicească la Sfântul Marcu Ascetul nu este doar o temă patristică de interes istoric, ci o cheie vie a restaurării etosului creștin autentic. Redescoperirea și revalorizarea acestei legi poate contribui esențial la reconstrucția unei antropologii morale creștine capabile să ofere răspunsuri coerente provocărilor etice ale societății contemporane.

Cuvinte cheie: Sfântul Marcu Ascetul, legea duhovnicească, libertate, păcat, suferință, tămăduire.

BIBLIOGRAFIE

1. Ediții ale Sfintei Scripturi

- *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*. Ediție jubiliară a Sfântului Sinod, versiune diortosită după Septuaginta, redactată și adnotată de IPS Bartolomeu Valeriu Anania, Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
- *Biblia* sau *Sfânta Scriptură*. Tipărită cu binecuvântarea Preafericitului Părinte Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, cu aprobarea Sfântului Sinod, Institutul Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2008.
- *Noul Testament* – Sfânta Mare Mănăstire Vatoped. Ediție bilingvă, Grecia: Sfânta Mare Mănăstire Vatoped – Sfântul Munte Athos.

2. Scrieri Patristice

- SAINT JEAN CHRYSOSTOM, *Ouvres complètes, Homélie sur L'Épître aux Romains, Homélie XIII*, trad. M. L'abbé I. Bareille, t.8, Paris.
- SFÂNTUL ARSENIE, BOCA, *Cărarea Împărăției*, Ed. Sfintei Episcopii Ortodoxe Române a Aradului, Arad, 1995.
- SFÂNTUL ATANASIE CEL MARE, *Cuvânt împotriva elinilor. Tratat despre întruparea Cuvântului. Trei cuvinte împotriva arienilor*, traducere pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Humanitas., București, 2010.

- SFÂNTUL CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *In Ioannis Evangelium*, Cartea V, cap. 8, 35, PG 73, 864.
- SFÂNTUL CHIRIL AL IERUSALIMULUI, „Procateheza sau prologul catehezelor”, în *Cateheze*, traducere de Pr. Prof. Dumitru Fecioru, I.B.M.B.O.R., București, 2003.
- SFÂNTUL DIADOH AL FOTICEII, „Cuvânt ascetic despre viața morală, despre cunoștință și despre socoteala duhovnicească, împărțit în 100 de capete”, în *Filocalia*, vol. I, I.B.M.B.O.R., București, 2010.
- SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *In Canticum canticorum, omilia a V-a*, P. G. XLIV, col. 864C.
- SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, *De beatitudinibus*, 5, PG 44, 1249. 1256.
- SFÂNTUL GRIGORIE DE NYSSA, „Omilii la Ecclesiast”, VIII, în „*Scrieri*“, partea a II-a, P.S.B., vol. 30, trad. pr. prof. dr. Teodor Bodogae, I.B.M.B.O.R., București, 1998.
- SFÂNTUL GRIGORIE SINAITUL, „Capete foarte folositoare după acrostih, a căror acrostih este acesta: Cuvinte felurite despre porunci, amenințări, dogme, și făgăduințe, ba și despre gânduri, patimi și virtuți; și apoi despre liniștire și rugăciune”, în *Filocalia*., vol. VII, Humanitas, București, 2005.
- SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, PSB vol. 57, I.B.M.B.O.R., București, 1990.
- SFÂNTUL IOAN CASIAN, *Convorbiri duhovnicești*, traducere David Popescu, XXII, 14, E.I.B.M.B.O.R., București, 2004.
- SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Contra Manicheos 43, Die Schriften des Johannes von Damaskos*, Bände IV, Berlin 1969–2013.
- SFÂNTUL IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, traducere Pr. Dumitru Fecioru, Apologeticum, București, 2004.
- SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Comentarius in Epistolam ad Galatas* 5, 6, PG 61, 672.
- SFÂNTUL IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la epistole pauline, Omilii la Epistola către Romani, Omilia XIII*, traducere P.S. Teodosie Atanasiu, Christiana, București, 2005.
- SFÂNTUL IOAN SCĂRARUL, *Scara* 5, 2, traducere Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, I.B.M.B.O.R., București, 1992.

- SFÂNTUL IUSTIN POPOVICI, *Dogmatica Bisericii Ortodoxe*, vol. 1, traducere diac. Zarko Markovski, Doxologia, București, 2017.
- SFÂNTUL MACARIE EGIPTEANUL, *Omilii duhovnicești*, traducere pr. prof. Constantin Cornitescu, I.B.M.B.O.R., București, 2010.
- SFÂNTUL MARCU PUSTNICUL, *Scrieri*, traducere Ștefan Voronca, Egumenița, Galați, 2008.
- SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambiguorum Liber sive de variis difficilibus locis SS. Dionysii Areopagitae et Gregorii Theologi*, 1, 50, PG 90, 1101 AB.
- SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *Capita Charitate, Centuria 2*, 71, PG 90, 1156 D.
- SFÂNTUL MAXIM MĂRTURISITORUL, *κεφαλαία διάφορα*, 1, 8, P.G. 90, 1181 AB.
- SFÂNTUL NICOLAE CABASILĂ, *De vita in Christo*, Lib. 6, 7, PG 150, 641 D- 44 A.
- SFÂNTUL NICOLAE CABASILĂ, *Despre viața în Hristos*, traducere Pr. Prof. Teodor Bodogae, I.B.M.B.O.R., București.
- SFÂNTUL PAISIE AGHIORITUL, *Nevoință duhovnicească*, vol. 3, traducere ierom. Ștefan Nuțescu, Evanghelismos, București, 2003.
- SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, „Imnele iubirii dumnezeiești”, în *Studii de Teologie Dogmatică*, traducere Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1991.
- SFÂNTUL SIMEON NOUL TEOLOG, *Cateheza 22*, traducere diac. Ioan Ică Jr., Deisis, Sibiu, 2003.
- SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Ascetica, Regula Brevius Tractate*, 206, PG 31, 1220.
- SFÂNTUL VASILE CEL MARE, *Epistolae 159, 1, Eupaterio, et filiae* PG 32, 620 B.

3. Cărți și volume

- ASSEMANUS, Joseph Simonius, *De scriptoribus Syris – Nestorianis*, cap. XXXVIII, Bibliotheca Orientalis, Rome, 1725.
- BADGER, George Percy, *Nestorians and their Rituals: A mission to Mesopotamia and Coordistan*, vol. II, London, 1884.
- BELLARMINI, Roberti, *De scriptoribus ecclesiasticis*, Liber Unus, Paris, 1644.
- BENGĂ, Cristina, *Idealul educațional în pedagogia creștină*, Sophia, București, 2009.

- BLOOM, Anthony Mitru, de Suroj, *Despre lucrurile de pe urmă*, traducere, pr. Constantin Jinga, Sophia, București 2021.
- BOBRINSKOY, Boris, *Compasiunea Tatălui*, traducere Nicolae Turcan, Cluj-Napoca, Renașterea, 2017.
- BOTEZAN, Florin, *Trăirea duhovnicească într-o lume multimedia, în Invazia non-valorilor într-o lume multimedia. Criza spirituală și discreditarea sacralului*, Alba Iulia, Reîntregirea, 2010.
- BRASICHELLANI, Giovanni Maria, *Index librorum expurgandorum*, Roma, 1607, t. I.
- BROCK, Sebastian, *The Importance and Potencial if Seeri in an Internațional Context*, The Harp, Kottayam, 1997.
- CALLISTI, Nicephori, *Ecclesiasticae Historiae*, Libri XIV, 30, PG. 146, 1157A
- CAÑELLAS, Juan Nadal, *La résistance d'Akindynos à Grégoire Palamas. Enquête historique, avec traduction et commentaire de quatre traités édités récemment*, vol. 1-2, Leuven, 2006.
- CARLTON, Clark, *The Dogmatic and Ascetical Theology of Saint Mark the Monk*, Washington D.C., 2002.
- CAVARNOS, Constantin, *Sfântul Nicodim Aghioritul*, traducere prof. Paul Bălan, Doxologia, Iași, 2011.
- CLEMENT Alexandrinul *et al.*, *Scrieri cu pedagogie tematică*, traducere Pr. Dumitru Fecioru, Dan Negrescu, Ierom. Policarp Pîrvuloiu și Alin-Bogdan Mihăilescu, Basilica, București, 2016.
- CLÉMENT, Olivier, *Cântecul lacrimilor. Eseu despre pocăință*, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 1999.
- CLEMENT, Olivier, *Viitorul Bisericii*, traducere Vasile Manea și Ciprian Vidican, Cluj-Napoca, Patmos, 2014.
- DIEKAMP, Franz, *Doctrina Patrum de Incarnatione Verbi*, cap. 32, vol. III-IV, Münster, 1907.
- DRIMBA, Ovidiu, *Istoria culturii și civilizației*, vol. 1, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984.
- DRISCOLL, Jeremy, „The 'Ad Monachos' of Evagrius Ponticus: Its Structure and a Select Commentary”, în *Studia Anselmiana* vol. 104, Rome.

- DURAND, Georges – Matthieu, Prof., *Marc le Moine, Traités*, vol. I, SC. 445, Les Éditions du Cerf, Paris, 1999.
- EMILIANOS Arhim., Simonopetritul, *Tâlcuiri la sfintele slujbe*, traducere Ierom. Agapie Corbu, Arad, Ed. Sfântul Nectarie, 2009.
- *Everghetinos*, traducere Ștefan Voronca, Egumenița, 2009.
- GOLITZIN, Alexander, *A Monastic Reading of Dionysius Areopagita*, ed. Bogdan Bucur, Minnesota, Cistercian Publications: Liturgical Press, 2013.
- GUÉNON, René, *Criza lumii moderne*, traducere Anca Manolescu, Ed. Humanitas, București, 2008.
- GUILLAUMONT, Antoine, „Les Kephalaia gnostica d 'Evagre le Pontique et l'Origénisme chez les grecs et les syriens”, în *Patristica Sorbonensia*, V. 5, Paris, 1962.
- IGUMNOV, Platon, *Conceptul de virtute în tradiția patristică*, Enciclopedia Ortodoxă, Moscova, 2007.
- IIYRICUS, Matthias Flacius, *Catalogus testium veritatis*, Geneva, 1608.
- IOSIF Vatopedinul, Gheronda, *Dialoguri la Athos – între cer și pământ*, traducere Nicușor Deciu, Doxologia, Iași, 2012.
- IOSIF Vatopedinul, Gheronda, *Mărturie Athonită*, ediția a II-a, traducere Ierom. Agapie Corbu, Sfântul Nectarie, Arad, 2016.
- JEAN D'APAMÉE, *Dialogues et Traités*, vol. IV, notes, René Lavenant, S.C. 311, Les Éditions du Cerf, Paris, 1984.
- KACZYNSKI, Bernice M., *A ninth-century Latin translation of Mark the Hermit's*, ΠΙΕΠΙ ΝΟΜΟΥ ΠΙΝΕΥΜΑΤΙΚΟΥ, Byzantinische Zeitschrift 89, 1996.
- KACZYNSKI, Bernice M., *Greek in the Carolingian Age: The St. Gall Manuscripts*, Cambridge, Medieval Academy of America, 1988.
- KAPSANIS, Arhim. Gheorghe, *Îndumnezeirea – scopul vieții omului*, traducere Ieroschim. Ștefan Nuțescu, București, Ed. Evanghelismos, 2006.
- KERAMEUS, Athanasios Papadopoulos, *Analekta Ierosolymitikhs Stacyologias Tomos*, a en Petropolei, 1891.
- KHALIFÉ, Ignace -A., *L'antropologie théologique de Marc l'Ermite. De l'esclavage intérieur à la liberté spirituelle*, Roma 1949.
- KÖTTING, Bernhard, *Peregrinatio religiosa, Forschungen zur Volkskunde*, 33-35, ediția a 2-a, Münster, 1980.

- KRÜGER, Paul, „Despre viziunea teologică a lui Babai despre om”, în *Ories Christianus*, vol. 44, 1960.
- KUNZE, Johannes, *Marcus Eremita, The New Schaff – Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, Leipzig, 1895.
- LARCHET, Jean-Claude, *Inconștientul Spiritual, adâncul neștiut al inimi*, traducere de Marinela Bojin, Ed. Sofia, București, 2009.
- LARCHET, Jean-Claude, *Terapeutica bolilor spirituale*, traducere Marinela Bojin, Editura Sophia, București, 2001.
- LIPOVETSKY, Gilles, *Amurgul datoriei. Etica nedureroasă a noilor timpuri democratice*, traducere Victor- Dinu Vlădulescu, Ed. Babel, București, 1996.
- LOSSKY, Vladimir, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, traducere Anca Manolache, Humanitas, București, 2006.
- LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, traducere Pr. Vasile Răducă, Anastasia, București, 1993.
- LOUF, André, *Seigneur, apprend-nous à prier*, traducere de André Nazé, Bruxelles, Ed. Foyer Notre-Dame, 1972.
- LOUTH, Andrew, *Originile tradiției mistice creștine, De la Platon la Dionisie Areopagitul*, traducere Elisabeta Voichița Sita, Deisis, Sibiu, 2002.
- LUZI, Josepho Cozza, *Nova Patrum Bibliotheca ab Card. A. Maio collecta X*, Roma, 1905.
- MANTZARIDIS, Georgios I., *The Deification of Man: St. Gregory Palamas and the Orthodox Tradition*, St Vladimir's Seminary Press, New York, 1997.
- MANTZARIDIS, Georgios, *Morala Creștină*, vol. 2, traducere diac. drd. Cornel Constantin Coman, Ed. Bizantină, București, 2006.
- MCGUCKIN, Pr. John A., „Rugăciunea inimii în tradiția patristică și bizantină timpurie”, în *Semnele Împărăției. Antologie de studii biblice și patristice*, vol. I, intr. Pr. Prof. Dr. V. Muntean, traducere Marian Rădulescu, Ed. Marineasa, Timișoara, 2003.
- MELISSAE, Antonii Monachi, *Sententiae sive Loci Communes ex sacris et profanis auctoriibus collecti*, P.G. 136: 824 C, 136.
- MEYENDORFF, John, *Christ in Eastern Christian Thought*, St. Vladimirs Seminary Press, New York, 2011.
- MLADIN, Mitrop. Nicolae, *Asceza și Mistica paulină*, Ed. Deisis, Sibiu, 1999.

- MLADIN, Nicolae, *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. I, București, I.B.M.B.O.R., 1979.
- MORESCHINI, Claudio, NORELLI, Enrico, *Storia della letteratura cristiana antica greca e latina*, II, 2 *Dal concilio din Nicea agli inizi del Medioevo*, Ed. Morcelliana 1996, traducere Hanibal Stănciulescu, Ed. Polirom 2004.
- MOSHU, Ioan, *Limonariu sau Livada duhovnicească*, Reîntregirea, 2014.
- NASSIF Bradley and BINGAMAN, Brock, *The Philocalia. A classic text of Orthodox Spirituality*, Oxford, University Press, 2012.
- OGLIARI, Raffaele, *Filotei Sinaitul, Trezia minții și cerul inimii*, traducere Pr. Ioan Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2009.
- PALADIE, *Istoria Lausiacă (Lavsaicon) – Scurte biografii de pustnici*, traducere Pr. Dumitru Stăniloae, E.I.B.M.B.O.R., București, 1993.
- *Pateric Egyptian*, diortosit, completat și adnotat de monah Filotheu Bălan, ed. a 5-a, București, Ed. Sophia, 2011.
- PHOTIUS, *Bibliothèque*, tome III (codices, 186 – 222), cod. 200, trad. René Henry, Société d'édition, Les Belles Letters, Paris, 1962.
- PLESTED, Marcus, *The Macarian Legacy: The place of Macarius-Symeon in the Eastern Christian Tradition*, Oxford, University Press, 2004.
- POPA, Prof. Univ. Dr., Irineu, *Ca toate să fie iarăși reunite în Hristos, cele din ceruri și de pe pământ*, Ed. Mitropolia Olteniei, Craiova, 2014.
- QUASTEN, Johannes, *Mark the Hermit*, Patrology, III, Christian Classics, Allen-Texas.
- RĂDUCĂ, Pr., Vasile, *Antropologia Sfântului Grigorie de Nyssa*, I.B.M.B.O.R., București, 1998.
- ROSE, Pr., Serafim, *Nihilismul – o filozofie luciferică*, traducere Tatiana Petrache, Galați. Egumenița, 2004.
- RUS, Remus, *Filocalia siriacă*, vol. I, Ed. Universul Enciclopedic, București, 2021.
- SAHAROV, Arhim., Sofronie, *Cuviosul Siluan Athonitul*, traducere ierom. Rafail Noica, Accent Print, Suceava, 2013.
- SAHAROV, Arhim., Sofronie, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, traducere Ierom. Rafail Noica, Editura Sophia, București, 2005.
- SCHEEBEN, Matthias Joseph, *Le Mystère de l' Eglise et de ses sacrements*, Paris, Ed. Du Cerf, 1984.

- SCHMEMANN, Alexander, *Of Water and the Spirit: A Liturgical Study of Baptism*, St Vladimir's Seminary Press, New York, 1974.
- SCHMEMMANN, Alexander, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, traducere Pr.Prof. Dr. Aurel Jivi, I.B.M.B.O.R., București, 2001.
- SCHMIDT, Alvin, *Cum a schimbat creștinismul lumea*, traducere Cosmin Luran, Alba Iulia, Reîntregirea, 2018.
- SOZOMÈNE, *Histoire Ecclésiastique*, trad. Louis Cousin, t, 3, livre V, ch. X, Paris, 1686.
- SPIDLIK, Tomas, *Spiritualitatea Răsăritului Creștin – Manual sistematic*, traducere și prezentare: diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 1997.
- STĂNILOAE, Pére, Dumitru, „La liturgie de la communauté et la liturgie intérieure dans la vision philocalique”, în *La mystique en rapport avec le dogme et l'eucharistie*, Revue Française de l'orthodoxie, 1982.
- STĂNILOAE, Pr. Prof., Dumitru, *Spiritualitatea ortodoxă. Ascetica și mistica*, I.B.M.B.O.R., București, 1992.
- STĂNILOAE, Pr. Prof., Dumitru, *Teologia dogmatică ortodoxă*, vol. II, ediția a IV-a, I. B.M.B.O.R., București, 2010.
- STĂNILOAE, Pr. Prof., Dumitru, *Θεολογία και Εκκλησία, μτφρ. Νίκος Τσιρώνης*, Εκδ. Τήνος, Αθήνα, 1989.
- ȘTEFAN, Florin, *Efectele psihosomatice ale rugăciunii în spiritualitatea filocalică*, Bucharest University Press, București, 2023.
- TADEI de la Vitovnița, *Cum îți sunt gândurile așa îți este și viața*, traducere Valentin - Petre Lică, Predania, București, 2010.
- *The Book of Governors, The Historia Monastica of Thomas Bishop of Marga A.D. 840*, trad. Ernest Alfred Wallis Budge, vol. II, Book I, cap. XXVII – XXVIII, London, 1983.
- *The sixth Book of the Select Letters of Severus Patriarch of Antioch in the Syriac Version of Athanasius of Nisibis*, edited and translated by Ernest Walter Brooks, London, 1904, V., 4-5, vol. II.
- TILLEMONT, Louis Sébastien Le Nain, *Mémoires pour servir à l'histoire ecclésiastique des six premiers siècles justifiés par les citations des auteurs originaux*, Brussels, 1732.

- TORRANCE, Alexis, *Pocăința în antichitatea târzie: asceza la Părinții Răsăriteni și organizarea vieții creștine: (cca 400-600 d.Hr.)*, traducere Dragoș Dâscă, Doxologia, Iași, 2014.
- ȚUȚEA, Petre, *Omul – Tratat de antropologie creștină*, vol. 2, Iași, 1993.
- VIVIAN, Tim and CASIDAY, Augustine, *Counsels on the Spiritual Life – Mark The Monk*, vol. I – II, St. Vladimir's Seminary Press Crestwood, New York, 2009.
- VLACHOS, Mitr. Ierotheos, *Isihie și teologie – Calea tămăduirii omului în Biserica Ortodoxă*, traducere Protos. Teofan Munteanu, Sophia, București, 2016.
- VLACHOS, Mitr. Ierotheos, *Știința medicinei duhovnicești. Practica psihoterapiei ortodoxe*, traducere Protos. Teofan Munteanu, Sophia, București, 2017.
- Vlachos, Mitr., Ierotehos, *Psihoterapia ortodoxă-știința Sfinților Părinți*, traducere de Irina Luminița Niculescu, Ed. Învierea, Arhiepiscopia Timișoarei, 1998.
- WARE, T. Kalistos, *Rugăciune și tăcere în spiritualitatea ortodoxă*, traducere Maica Siluana Vlad, București, Christiana, 2003.
- YANNARAS, Christos, *Libertatea moralei*, traducere Mihail Catuniari, București, Anastasia, 2004.
- YANNOULATOS, Anastasios, Archbishop, *Facing the World, Orthodox Christian Essays on Global Concerns*, St. Vladimir's Seminary Press, New York, 2003.
- ZAHAROV, Zaharia, *Omul cel tainic al inimii*, traducere de monahia Tecla , București, Basilica.
- ZIRNHELD, Claire-Agnes, *Marc le Moine, Traite spirituels et theologiques*, intr. Monseigneur Kallistos Ware eveque de Diocleia, SO. 41, Ed. Abbaye de Bellefontaine, Begrolles en Mauges 1985.
- ZORIN, Z. Konstantin, *Ce li se ascunde tinerilor. Ispitele și bolile acestui veac*, Ed. Sophia, București, 2013.
- ΜΑΤΣΟΥΚΑΣ, Παλαίας και Καινής Διαθηνής, Εκδ. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη, 2002.
- ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ, Ἀρχίμ., Οὐνόμεθα τον Θεόν καθώς εστιν, Μονή Τιμίου Προδρόμου, 1992.

4. Articole și studii de specialitate

- ALBU, Alin, „Paza minții la părinții filocalici”, în *Altarul Reîntregirii*, vol. XIV, Alba Iulia, 2009.

- BELTZ, Walter, „Melchisedek - eine gnostische Initiationsliturgie”, în *Zeitschrift für Religions-und Geistesgeschichte*, Vol. 33, No. 2 (1981).
- CARLTON, Clark, „The Kyriakos Anthrōpos in Mark the Monk”, în *Journal of Early Christian Studies*, vol. 15, Nr. 3, 2007.
- CHADWICK, Henry, „The Identity and Date of Mark the Monk”, în *History and Thought of Early Church*, Variorum Reprints, London, 1982, reluat în *Eastern Churches Review* 4, Oxford, 1972.
- CHIFĂR, Pr. Lect. Dr., Nicolae, „Sfântul Grigorie de Nyssa (335-394) – teologul contemplativ din Capadocia”, în *Analele Universității „Al. I. Cuza” din Iași – Teologie*, 1993-1994.
- CRISTESCU, Conf., Dr., Vasile, „Aspecte dogmatice al hristologiei Sfântului Marcu Ascetul – Comentariu teologic”, în *Teologie și Viață*, Nr. 1-4, Trinitas, Iași, 2009.
- CZYZEWSKI, Bogdan, „Freedom and Grace in the teaching of Mark the Hermit”, în *Collectanea Theologica*, Poznan, 2019.
- FAURE, Emmanuel, „Mémoire, connaissance et zèle dans le combat spirituel selon la Lettre à Nicolas attribuée à Marc le moine”, în *Nouvelle Revue Théologique* 4/139, 2017.
- FICKER, Theodor, „Der Mönch Markus, eine reformatorische Stimme aus dem V Jahrhundert”, în *Zeitschrift der Historischen Theologie*, 38, 1868.
- GEORGES LE MOINE, *Chronicon*, éd. C. de Boor, 1904, corectată de P. Wirth, 1978, Teubner, t. II.
- GRIBOMONT, Jean, „Marc l'Ermite et la christologie évagrienne”, în *Cristianesimo nella Storia*, vol. 3, 1982.
- GRILLMEIER, Alois, „Jesus Christ, The Kyriakos Anthropos”, în *Theological Studies* 38, 1977.
- GRILLMEIER, Alois, „Markos Eremites und der Origenismus: Versuch einer Neudeutung von Op. XI”, în *Überlieferungsgeschichtliche Untersuchungen*, Akademie - Verlag, Berlin, 1981.
- HESSE, Otmar, „Markus Eremita in der syrischen Literatur”, în: *ZDMG, Supplementa I, 17*, Deutscher Orientalistentag vom 21. bis 27. Juli 1968 în Würzburg. Vorträge Teil 2.
- HESSE, Otmar, „Was Mark the Monk a Sixth-Century Higuemen near Tarsus ?”, în *Estearn Churches Review*, Oxford, Nr. 8, 1976.

- IOJA, Cristinel, „Sinergie și desăvârșire în Taina Botezului după Sfântul Marcu Ascetul –implicații teologico-existențiale în contemporaneitate”, în *Teologie și Educație*, Ed. Dunărea de Jos, vol. 10, 2011.
- MADA, Teofan, „Experiența harului necreat: aspecte teologice și spirituale ale Părinților răsăriteni ai Bisericii”, în *Altarul Banatului* 10-12.
- MEYENDORFF, Jean, „Le thème de retour en soi dans la doctrine palamite du XIV-e siècle”, în *Revue de l'Histoire des Religions*, 145 (1954), chapter II, note 32.
- NIEŚCIOR, Leon, „Passions and the Struggle Against Them According to Mark the Hermit”, în *Collectanea Theologica*, 90, 2020.
- PLACES, des Édouard, intr. à Diadoque de Photice, *Oeuvres spirituelles*; K. Ware, dans *Theologische Realenzyklopädie*, vol. 8, 1981.
- STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr. Dumitru, „Doctrina ortodoxă și catolică despre păcatul strămoșesc”, în „*Ortodoxia*”, IX (1957), nr. 1.
- STREZA, Conf. Dr., Ciprian, „A fi și a trăi în Hristos, de la prezența tainică (μυστικὴς) la experiența harului baptismal prin lucrarea poruncilor (ἐνεργῶς) – o viziune filocalică”, în *Revista Teologică*, 93 , 2011, nr. 4.
- STREZA, Conf. Dr., Ciprian, „Teologia Botezului după Sfântul Marcu Ascetul”, în *Revista Teologică*, 93 , 2011, nr. 4.
- TORRES, Juana, „Disputes against pagans in Late Antiquity: between dialogos and disputatio”, în *Studia Philologica Valentina*, Vol. 20, n.s. 17 (2018).
- WARE, T. Kallistos, „The meaning of Pathos in Abba Isaias and Theodoret of Cyrus”, în *Studia Patristica* 20, 1989.
- WARE, T. Kallistos, „The sacrament of baptism and the ascetic life in the teaching of Mark the Monk”, 1970, în: *Studia Patristica*, vol. 10.
- WARE, T. Kallistos, *The Ascetic Writings of Mark the Hermit*, 1965 (teză de doctorat susținută la Universitatea Oxford).

5. Dicționare de specialitate

- BARDY, Gustave, *Dictionnaire de Spiritualité*, vol. 1, Beauchesne, Paris, 1937.
- BRIA, Pr. Prof. Dr., Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, ediția a II-a revizuită E.I.B.M.B.O.R., București, 1994.

- GRIBOMONT, Jean, „Marc le Moine”, în *Dictionnaire de spiritualité, Ascétique et Mystique. Doctrine et histoire*, Tome X, Beauchesne, Paris, 1980.
- RUS, Remus, *Dicționar enciclopedic de literatură creștină din primul mileniu*, Ed. Lidia, București, 2003.